

KERESZTÉNY MAGVETŐ

LVIII. ÉVF.

1926. ÁPRILIS — JÚNIUS.

II. FÜZET.

SIMÉN DOMOKOS ÉS KORA.

— Korrajz. —

ELŐSZÓ.

E tanulmányom megírására két ok indított. Egyik az volt, hogy megakartam állapítani Simén Domokosnak jelentőségét a magyar unitárius egyház — s tágabb értelemben véve a magyar közművelődés — történetében; a másik az volt, hogy Simén Domokos életével kapcsolatosan ismertetni akartam azon kortörténetileg fontos eseményeket, amelyekről a magyar történetírás eddigelé vagy semmit nem, vagy csak igen keveset tudott.

Tanulmányom nem Simén Domokosnak szorosan vett életrajza. Aki ilyet akar, az olvassa el dr. Boros Györgynek, vagy Vári Albertnek alább sokszor idézett tanulmányát. Az én munkám egy nagyfontosságú egyháztörténeti korszak életének bemutatása. E korszak a magyar történelemnek s benne a magyar unitárius egyház történetének egyik legjelentősebb pár évtizede. Én most az egyházi eseményeket 1836-tól 1878-ig, vagyis Simén születésétől haláláig, beszélem el. Ha Isten életemnek kedvez, egy következő munkámban, melynek tervezett címe: *Ferencz József püspök és kora*, az 1878-tól napjainkig való egyházi eseményeket mondom el. E két tanulmány tehát az utolsó $\frac{3}{4}$ évszázad magyar unitárius egyháztörténetének lesz az összefoglaló monografiája.

Mindvégig eredeti s nagyrészt eddig ismeretlen források alapján dolgoztam. Forrásaimat mindenütt pontosan idézem.

IFJUSÁGA.

(1836—1857).

Kiskadácsi Simén Domokos 1836. július 30-án született Udvarhely megyében Tarcsafalván. Apja, János (1804—1878), előbb 1½ évig Nyárádszentlászlón volt mester, majd 3 évig Bordoson, utána 7 évig Tarcsafalván (1834—1841), végül 37 évig

Siménfalván unitárius lelkész.¹ Anyja Istvánfi Lidia volt (1806—1907), ki 101 éves korában halt meg. A családban öt gyermek volt: Ágnes, Domokos, Elek, Elek és Emilia. Az egyik Elek korán meghalt, a többi gyermek túlélte Domokost. Simén Domokos anyai ágon rokonságban állott a híres unitárius Augusztinovics-családdal, mert anyja, Lidia, Augusztinovics Pál kadácsi pap és felesége, Mátéfi Lidia, Zsuzsánna nevű leányától (férje Istvánfi György volt) született.²

Domokost még ez év november 26-án keresztelte meg Árkosi Mihály sárdi lelkész és kereszturkői esperes.

A családi otthonban becsületes, munkaszerető, józan élet mellett erős unitáriusságra nevelték. Anyja rokonai részéről különösen az egyházért való áldozatkésztségre látott felémelő példákat. Nagybátyját, kissolymosi Augusztinovics Pál királyi fő-kormányiszéki tanácsost, főszámvevő hivatali elnököt s az unitárius egyház főgondnokát, nagy jóltevőnket — ki e tekintetben a legszebb példát adta — személyesen ugyan nem ismerhette, mert ez munkás életének 74-ik évében akkor halt meg (1837. okt. 6-án), amikor a mi Siménünk alig mult el egy éves. Azonban később annál többet hallott róla. Különösen sok szó esett a család körében arról a gazdag alapítványról, mellyel a megboldogult nagy rokon oly sok tehetséges, jómagaviseletű, szegény unitárius ifjúnak tanulását lehetővé tette. Édesanyjától ezenkívül főképen a külső csinosságot tanulta meg. „Ha zsákból csináltok is ruhát — szokta volt mondani anyja, — arra vigyázz, hogy az álljon jól és csinosan.“ Egyik kereszturi tanuló

¹ *Keresztény Magvető* (1878) XIII. köt. 60. l. ltt — a nekrológban — az van mondva, hogy Siménfalván 35 évig lelkészkedett. Minthogy azonban Úrmösi Kálmán „A tarcsafalvi unitaria eklézsia“ c. tanulmányában (*Ker. Magvető* 1876. XI. köt. 370. l.) az egyházköztség hiteles följegyzéséből azt közölte, hogy Simén János 1834—1841-ig volt tarcsafalvi pap, ennél fogva a siménfalvi lelkészkedése 37 évig kellett, hogy tartson, mint ezt különben már Vári Albert is helyesen megállapította (*Ker. Magvető* 1912, XLVII. köt. 199. l.)

² Buzogány Áron írta a *Ker. Magvető* 1868. IV. kötetében (24. l.): A nagy egyházi alapítványtevő „Augusztinovics Pálunknak ugyanilyen nevű atyja az egyházi térre lépett s mint hivatalát 41 éven keresztül híven teljesített pap 1797-ben halt meg a kadácsi eklézsiában. Neje volt Mátéfi Lidia, a szentábrahámi Mátéfi birtokos székely nemes családból. Gyermekük 4 maradt: Pál, Sámuel, Zsuzsánna és Lidia, utóbbi szabédi volt pap Székely Mózes neje, Zsuzsánna pedig szentábrahámi székely gazda Istvánfi György neje.“ Simén Domokosnak a nagy egyházi jóltevő Augusztinovics tehát nagybátyja volt.

társa elbeszélése szerint édesanyja egyszer lement egyik barát-néjával Székelykereszturra s mikor ott egy boltba értek, így szólt barátnéjához: „Álljon itt meg, míg a boltba bemegyek.“ „Mit vásárol a tiszteletes asszony?“ „Én bizony egy tükröt a fiamnak.“ — „Dehát még az is kell?“ — „Hogyne, hiszen ez többet ér egy rossz embernél, mert ez mindig igazat mond; ebbe, ha belenéz, látja magát s ha valamije nem tiszta avagy nem áll jól, megtisztítja s megigazítja. Előmbe csinosan jöjjön az én fiam, mert én így szeretem.“¹

Apjától az állandó munkakedvet, a könyvgyűjtés szenvedélyét, valamint a felekezetieskedést nem ismerő keresztény türelmes szeretetet örökölte. Apja élete végéig hű munkatársa, tanácsadója, s legfőbb tekintélye volt. Későbbi nagyértékű könyvtárának sok szép másolatát ő készítette el ma is csodálható betűhű pontossággal és pedáns tisztsággal. Nem állhatom meg, hogy ide ne iktassam Simén Domokosnak 1873. jan. 2-ről édesapjához írt levele egy részét, mely szülei iránt való nagy szeretetének igazán megható, szép bizonyítéka: „Édes apám! Újra letűnt egy hosszú év az idő végtelenébe. Hogy mit rejteget számunkra a vén idő a maga titkos méhében, s mit fog majd hozni ez újabbi fordulatával, azt nem tudom. Én csak azt tudom, amit eddig éreztem s a jelen év kezdetén is érzek, és aminek jelen levelem tolmácsa akar lenni. Én csak a most lefolyt János napját s a már tegnappal beköszöntött új évet kívánom üdvözölni. Adja az Isten, hogy édesapám és édesanyám még sok számos boldog és megelégedett új évet érjenek testvéreimmal együtt a mi örömeinkre s a társaságnak, amelyben élnek, hasznára és épületére. Hadd sugározzék vissza minden jókívánnat, szeretet és gondosság, amelyet irányunkban éreznek és tesznek édesapámék, s tegye életüket szerencsésé és boldoggá.“²

Drága kincs a szülők iránti hálás szeretet s Simén e drága kincset haláláig féltő ragaszkodással őrizte.

Az elemi iskolának első osztályát Tarcsafalván járta, hol Márkos Mózes³ volt tanítója; a többi osztályokat Székelykeresz-

¹ Dr. Boros György: Simén Domokos élete és munkássága. Protestáns egyházi és iskolai lap, 1888. 1549 hasáb.

² A kolozsvári unitárius kollégium könyvtárában levő eredetiből.

³ A kolozsvári unitárius kollégium könyvtárában Kéz. 925. sz. alatt ugyanezen időből fennmaradtak Márkos Mihály tarcsafalvi mesternek pohárköszöntő és más ünnepi versei. Valószínű, hogy e két Márkos ugyanegy személy.

turon végezte. Erről önéletrajzában ezeket jegyezte fel: „1842-ben, húsvét után, apám a székelykereszturi gimnáziumba vitt. Az 1848-iki év azonban félbeszakította tanulmányaimat. Alig írta meg Petőfi „Nemzeti dal“-át, mint villanyszikra terjedt el az ébresztő hang az országban. Minden honfi ajkáról ez zengett. A kereszturi iskolában is ezt énekelte a deák-gyermek. Március vége feléig a nemzeti érzelmek zajlása már oda emelkedett, hogy a deákok egész entuziazmussal mentek fel a városba levérni az egyetlen kétfejű sast a postáról. Ez események után az ifjúság honvédnek állott. Az iskolai tanítás korán bevégeződött. A tanulók hazamentek s a Muzsák hajléka 2 évig nélkülözte szokott lakóit. A tanulók elszéledése után apám engemet is haza vitt. Mint 12 éves gyermek nem voltam elég erős arra, hogy honvédnek álljak, azonban nemsokára a nemzetőrség is szervezte magát a falvakban. Én a siménfalviaknak dobosa lettem s ilyen minőségben voltam egy darab ideig. A szabadságharc befejeztével visszamentem a kereszturi iskolába s 1854 júniusában meglehetősen sikerrel végeztem iskolai éveimet.¹ Ugyanezen év augusztus hó végén apám Kolozsvárra hozott. Itt megismertetett már az első nap Ürmösi Samu (ügyvéd) családjával. Oda voltunk híva az első napon vacsorára. De én bizony a szokatlan hosszú utazás miatt él lévén fáradva, már az asztalnál dicsőségesen elaludtam“.²

Eszerint tehát Simén a Tarcsafalván végzett első elemi osztály s a Székelykeresztúron kijárt 2—4 elemi osztály, továbbá az I—V. gimnázialis osztályok után a 3 felső osztályba Kolozsvárra az unitárius kollégiumba került, mit sikeresen elvégezvén,³ 1857 július 3-án érettségi vizsgálatot tett a következő eredményvel: hittan — kitünő, latin nyelv — kitünő, görög nyelv — elsőrendű dicséret, anyanyelv (magyar) — kitünő, földrajz és törté-

¹ Koronka József gimn. igazgató-tanár aláírásával 1854. aug. 12-ről alábbi bizonyítvány van Siménnek a kolozsvári unitárius kollégium könyvtárában őrzött irományai között: az 1854. június 26., 27., 28-ik napjain tartott közvizsgálat eredménye: hittan 1 c. em.; encyklopédia — 1 c. em.; latin 1 c. l.; algebra — 1 c. em.; német — 1 c. l.; dolgozat —; erkölcs — 1 c. l.

² Önéletrajzának eredeti szövegéből ma csak annyi ismeretes, amennyit belőle dr. Boros György közölt a Prot. egyh. és isk. lap 1888 évi folyamában.

³ A VIII. osztályosok között Simén Domokos 64 érdemszámmal volt emi-nens. Az iskolai évkönyvbe Berde Áron, ez évben igazgató-tanár, feljegyezte: „Az 1855—56 tanévben végzetek között 63 érdemszámmal az I-ső helyet Kővári Mihály kapta“.

nelem — kitünő, mennyiségtan — kitünő, természettan — kitünő, német nyelv — kitünő, erkölcsi magaviselet — dicséretes. E bizonyítvány alapján, „minthogy a legfelsőbb rendelkezésekben kiszabott igényeknek *kitünőleg* megfelelt, azért tudományos egyetem látogatására megéretnék nyilvánított.” Érettségi bizonyítványát a következő bizottság írta alá: dr. Salamon József cs. k. iskolatanácsos; désfalvi Pataki József iskolai felügy. gondnok; Pákei Lajos iskolai felügy. gondnok; Székely Mózes egyházi főjegyző, a földrajz, történelem és bölcselet tanára; Kriza János a vallás és magyar irodalom tanára; dr. Berde Áron a math. és fizika tanára s igazgató; Mikó Lőrinc a német irodalom r. tanára és Marosi Gergely a görög nyelv tanítója.¹

E szép bizonyítványnak értékét még jobban növelte az Egyház Képviselő Tanácsnak azon $\frac{228-1857}{E. K. T.}$ számú határozata,² mellyel Simént tulajdonképen még az érettségi vizsga előtt (1857. jun. 27-én) kinevezte a kolozsvári főiskolához köztanítónak,³ rábizván a szabadkézi rajz tanítását, mit ősszel, a theológiára való beiratkozása után, a görög nyelv, számtan és mértan tanításával toldottak meg.

Ez időtől kezdve Simén egyszerre tanít és tanul. Tanít mint gimnáziumi köztanító és tanul, mint papnövendék. Mindkét kötelességét nagy ambícióval végzi. Titkos vágya azonban a gimnázium helyett inkább a theológiához vonzotta s a bibliával nagyobb ambícióval foglalkozott, mint a számtannal, meg a mértannal. Ekkor vált benne végleges elhatározássá a papi pályára való vágyakozás.⁴

¹ A kolozsvári unitárius kollégium könyvtárában levő eredetiből.

² A kolozsvári unitárius kollégium könyvtárában levő eredetiből.

³ Simén eredeti okmányai között megvan azon 1857. okt. 31-én kelt érettségi fogadalom is, melyben megfogadták, hogy 10 év múlva (1868. máj. 1-én reggel 10 órakor) a kolozsvári unitárius főtanoda 14-ik számú szobájában találkozni fognak, mikor is a megnyitó beszédet Kővári Mihály és Tarcsafalvi Pál, a bucsúbeszédet Gálffy Sándor és Fekete Pál fogják mondani. E kötelezvényt a következő osztálytársak írták alá: Fejér Lajos, Fekete Bálint, Kővári Mihály, Székely Miklós, Rédigér Árpád, Gálffy Sándor, Simén Domokos, Rafai Károly, Szilágyi Feri, Molnár Sándor, Árkosi János, Máté Áron és Bence József.

⁴ Ezt egyéni hajlamain s családi neveltetésén kívül külső körülmények is elősegítették, melyek között bizonyára egyik igen fontos körülmény az volt, hogy az akkori unitárius püspök (tulajdonképen püspökhelyettes) aranyosrákosi Székely Mózes — Székely Mózes szabédi pap és neje Augusztinovic Lidia fia — a mi Siménünk anyjának sógora volt.

A PARNÖVENDÉK.

(1857—1860.)

Simén 1857. szept. 1.-én iratkozott be a kolozsvári unitárius papnevelő intézetbe.

Ötön voltak ekkor első évesek: Kővári Mihály, Simén Domokos, Rafai Károly, Székely Miklós és a megelőző tanév második felében betegsége miatt lemaradt Fekete Pál. Rajtuk kívül papnövendékek (vagy, az akkori hivatalos elnevezés szerint: hittanászok) voltak: Szuhay János iskolafőnök, Demjén Farkas és Fejér Lajos végzett papnövendékek; valamint a másodéves Molnár Sándor, Szilágyi Ferenc, Bence József, Rédiger Árpád, Orbók Antal, Árkosi János, Gállai Sándor és Máté Áron,

A papnevelő intézet belső élete akkoriban igen változatos volt. Az első évfolyamot rendszeren sokkal többen kezdték meg, mint ahányan befejezték. Az 1855/56. tanév II. felében 4-en, az 1856/57. tanév I. felében 6-on, az 1857/58. tanév I. felében a megelőző tanévi I. éves papnövendék közül 7-en maradtak ki. Stb. Ami azt mutatja, hogy a tanárok igen komolyan vették hivatásukat s azokkal, akik nem érezték magukban valódi hivatást a papság iránt, idejében megértették, hogy jobb, ha más pályára mennek,

Maga a papnevelés ekkor két évre terjedt, de a végzett másodévesek még egy évig tagjai voltak az intézetnek. A tanítást 1852 óta — s így tehát Simén Domokosnak papnövendék ideje alatt is — Székely Mózes püspökhelyettes-főjegyző és Kriza János kolozsvári pap és theologiai professzor végezte. Tantárgyak voltak az 1857/58. tanév I. felében: bibliai régiség-tan és szónoklati gyakorlatok, a II. felében: erkölcsstan, egyházjog és szónoklati gyakorlatok; a következő 1858/59. tanév első felében: hittan, bibliai bevezetés, erkölcsstan és szónoklati gyakorlatok, a II. felében: egyháztörténelem, egyházjog, bibliai bevezetés, erkölcsstan és szónoklati gyakorlatok. Az 1847-ki főtanács végzése szerint e tárgyakon kívül még katechetikát, liturgiát, egyházi közigazgatást, symbolica theologiót, a theologiai tudományok enciklopediáját, az ó- és újtestamentom ismertetését, metafizikát, logikát, pedagogiót és zsidó nyelvet is kellett volna tanítani, azonban mindegyre csak 1860 óta került sor, amikor az 1859-ben tartott főtanács akaratából a pap-

képzés 3 éves tanfolyammá bővült ki. Simén Domokos még a kétéves kurzust járta s így ő e tárgyakról rendszeres előadásokat nem hallott. Az 1859/60. tanév azonban már fölvette az eddigi tantárgyak mellé a zsidónyelvet és bölcseletet, az 1860/61. tanév pedig a tantárgyakat már évfolyamok szerint csoportosította: a III. éveseknek paptant, symbolica theológiát, unitárius vallástörténetet és homiletikai gyakorlatokat; a II. éveseknek paptant, egyetemes egyháztörténetet, exegesist, egyházi jogot és homiletikai gyakorlatokat; az I. éveseknek dogma theológiát (hittant), bibliai bevezetést, logikát, egyházi jogot, zsidónyelvet és homiletikai gyakorlatokat írván elő. 1860-tól kezdve a tanárok létszáma is megnőtt. Székely Mózes bölcseletet, egyetemes és unitárius egyháztörténetet; Križa János hittant, erkölcsant, paptant és symbolica theológiát; Nagy Lajos exegesist és görög nyelvet; Brassai Sámuel zsidó nyelvet; Mikó Lőrinc egyházi jogot; Buzogány Áron angol nyelvet és irodalmat tanított.¹

Simén Domokos és évfolyamtársai még zsinati és partialis vizsgálatot állottak ki, de az utánuk következő papnövendékeket (ugyancsak az 1859-iki főtanács) már csak egy olyan általános vizsgára kötelezte, melynek tagjai a püspökség, az iskolai igazgatóság s az E. K. T. delegált bizottsága voltak. E

¹ Talán nem lesz érdektelen följegyezni, hogy miképen változtak a tanulók hivatalos megjelölései ez időben. Az 1850/51. iskolai évben (az I. félévben) voltak: hittanászok, I–VIII. gimn. oszt. és 1–3 népiskolai osztályos tanulók. Ezeket a hivatalos érdemkönyv a II. félévben így említi: A) *felosztályosok*: hittanászok, I–III. évesek (ezek voltak a mai VI–VIII. g. o. tanulók); B) *alosztályosok*: I–VIII. oszt. tanulók (ezekből az V–VIII. oszt. a mai I–IV. gimn. osztálynak, az I–III. oszt. a mai 1–3. elemi osztálynak felelt meg). 1851/52-ben voltak: végzetek („hittanászok“) és I–XI. osztályosok (ezekből a IV–XI. a mai 8 gimn. osztály, a többi 3 elemi isk. oszt. volt). 1852/53. I. felében ismét más csoportosítást találunk: végzetek (iskolafőnök és 3 köztanító), hittanászok, I–IX. évesek és I–VIII. osztályosok (itt megint a 3 elemi, 5 algimnáziumi és 3 főgimnáziumi osztály értendő). Az 1852/53. év második felében a hivatalos érdemkönyv megint végzeteket; hittanászokat és I–XI. oszt. növendékeket említ. Az 1853/54. tanév I. felében aztán újra a régi és ettől kezdve változatlanul megmaradt elnevezések kerülnek elő: végzetek, hittanászok, I–VIII. gimn. osztályos és 1–3 népiskolás ifjak.

vegyes bizottság előtt a három évfolyam összes tantárgyaiból kellett vizsgázni.¹

A papnevelő intézet (illetőleg Simén Domokos életében még csak „Theologiai Szeminárium“) ekkor szorosan egybe volt kapcsolva a kolozsvári kollégiummal; tulajdonképen annak volt az elemi iskolával és a főgimnáziummal együtt szervesen kiegészítő része. Az intézet igazgatója 1857. szept. 1-től Kovács Antal, a Gáspár-Kovácsi-féle híres elemi iskolai magyar olvasókönyvek társszerzője s a Finály-féle latin szótár egyik dolgozó-társa volt, ki akkor váltotta fel igazgatói állásában a híres kémikust, Berde Áront.

A papnevelő intézetnek jelentőséget és helyét az egyházi intézmények között egy 1846-ban készült és „Az erdélyi Unitáriusok rövid története hiteles kútfők után“ c. kézirat² eképen adja elő: „Pap csak úgy lehetett valaki, ha a kolozsvári főtanodában az ottan tanított tudományok tanulását elvégezte. Ugyanazon tudományokat tanulták az oskolatanítók is, és annál fogva ők is lehettek papok, ha elegendő képességök és ta-

¹ Az erre vonatkozó főtanácsi határozat (1859. évi főtan. jkv. 39. pontja) ez: „Végzés. a) Az eddigi zsinati s partialisi papi vizsgálatok oda módosítatnak, hogy azok helyett a három évi theologiai tanfolyamot végzett theologus ifjak ezután mind a három évi s így az egész theologiai tanfolyam végeztével egy általános vizsgálatot köteleztetnek letenni a püspökség, iskolai igazgatóság s E. K. Tanácsi bizottmány összes vizsgálószéke előtt, még pedig mind a három év folyama alatt tanult tantárgyakból. b) Ezt megelőzőleg a nem végzett rendes theologusok köteleztetnek minden szemeszter végével az illető tantárgyakból rendes, eddig is szokásos vizsgálatot adni. c) A theologusok minden iskolai év végével rangsoroztassanak az azon évben igyekezetökhöz képest nyert calculusok szerint s az utolsó szemeszter végével ily módon nyert helyen állandóan megmaradjanak s aszerint következés rende szerint rendeltessenek ki. d) A már eddig végzett theologusok a fennebb a) pont alatt határozott általános vizsgálatot az illető vizsgálati szék előtt csak az általok tanult tantárgyakból kötelesek letenni. e) Ha jelenleg oskolamesterséget viselő egyének később papi pályára alkalmaztatnának, az ilyenek felszentelés előtt papi vizsgálatot az eddigi mód szerint zsinati vizsgáló bizottmány előtt kötelesek tenni; a partialisi vizsgálat letétele azonban reájok nézve is megszüntetve lévén. f) Szükség esetében ha egy theologus a három évi rendes theologiai tanfolyam bevégezte előtt rendeltetnék ki papnak: az csak az E. K. Tanács beleegyezésével történhetnék, úgy azonban, ha a kirendelendő egyén az illető vizsgáló szék által kirendeltetése előtt megvizsgálatván, a papi hivatai folytatására alkalmasnak találtatnék, az ilyen módon kirendelt egyén azután semmi másnemű vizsgálatot adni nem köteleztetvén“.

² A kolozsvári unitárius kollégium kéziratárában.

nulmányuk volt. Papokat az egyházakba, tanítókat falusi iskolákhoz a főtanodából kirendelni, vagy a már künnlevőket egyik egyházból a másikba, egyik oskolától a másikhoz áttenni, a superintendens joga; de ő ezt némi korlátok közt gyakorolja, mert az egyházaknak is megvannak maguk jogaik e tekintetekben.

„A középoskolák és főtanoda professorai az egész unitárius közönség közhivatalnokai lévén, ezeket a fő egyházi tanács nevezi ki és teszi meg. Megállított szabály és rendszerinti gyakorlat arra nézve ez: a főtanoda professorai, mikor szükség kívánja, bejelentik az egybegyülve levő főegyházi tanácsnak azon tanuló vagy tanulásukat végzett ifjakat, kiket professori hivatalra legalkalmasabbaknak tartanak. A tanács kiválasztja közülök, kit maga legalkalmasabbaknak ítél s gondoskodik iránta, hogy legalább két évre elegendő költsége legyen bővebb tapasztalás és tanulás végett külföldre mehetnie s ottan tanulhatnia. Ezt a szokást követte az egész unitárius közönség professorai tételében hajdan is, s aszerint, amint egyik vagy másik külföldön virágzottak hiresebb tudományos egyetemek, utaztak ez vagy amaz országi egyetemekhez professorokká kijelelt ifjak. (Most — így folytatja 1846-beli kéziratunk — Németországba járnak s ott nevezetesen a berlini egyetembe tanulni, miután a göttingai régi jelenségét és hírét elvesztette.) Ilyen külföldön tanult egyének alkalmaztatnak kivált a kolozsvári főtanoda mellé. Ezek azonban csak a főbb tudományokat tanítják. Az alsóbbakat a tanulósaikat már elvégzett s papságot váró ifjak oktatják, egyik professornak, ki pedagógarcha, közvetlen felügyelése alatt. A főtanodában rendszerint négy professor tanít. Közülök egyik mindig egyházi főjegyző, másik tanodaigazgató (rector), harmadik pedagógarcha,

„Az unitáriusok nagy figyelmet és gondot fordítanak oskoláikra s az ezekben tanuló ifjuság oktatására. Minden, még a legkisebb falusi iskolák állapotáról is, körülményes pontos tudósításoknak kell évenként beküldetniök az egyházi tanácshoz s ez amilyen örömmel buzdítja s jutalmazza erejéhez képest a szorgalmas tanítókat, épen olyan komolysággal feddi s szorítja szorgalmatosságra a netalán hanyagokat. Minek következése az, hogy magok a más vallásuk is megvallják, miképp az unitáriusok oskolájából aránylag több jól készült ifjak kerülnek ki, mint az övéikből s más vallású szülők közül is sokan az unitáriusoknál taníttatják gyermekeiket.“

Ilyen iskolában és ilyen körülmények között nevelődött Simén Kolozsváron. Egyénisége ekkor erősödött meg, hajlama a papi pályára itt vált igazán benső hivatáséretté.

Azokról a benyomásokról, amelyeket papnövendék korában a theológiai szemináriumban szerzett, önéletrajzában nem emlékezett meg. Mindazonáltal sokféle körülménynek egybevetéséből megállapíthatjuk, hogy ez időből különösen két dolog maradt rá állandó hatással. Egyik volt a pedanteria, másik a racionálizmus. A pedanteria azt jelenti, hogy jegyzeteit már papnövendék korában oly gondos pontossággal, külső csinos-sággal s általában annyira szépen készítette, hogy azokból — nagyrészüik fennmaradt — ma is egy rendszerető, lelkiismeretes és pontos, hivatására valóban teljes odaadással készülő fiatal ember tükröződik elénk. Már ekkor teljes komolysággal foglalkozott a szellemi munka módszereivel. Nem kapkodott sem kedvenc studiumának megválasztásakor, sem pedig feladatainak kidolgozásakor. A filológiai akribia („szörszálhasogatás”) papnövendék korában lett második természetévé. Olvasmányai-ból megbízható kivonatokat, jegyzeteket készített; adatokat céduláztatott, miket aztán tárgyak s témák szerint gondosan elrendeztetett. Emlékeztére nem szívesen bízta rá magát, inkább leírt mindent. Különös gondja volt az idézetek lelőhelyének szabatos feljegyzésére, nem különben arra is, hogy minden kérdésnek megismerje lehetőség szerint a teljes irodalmát. Mindezt dicsérendő pedanteriával csinálta, mi bizonyára sok idejét lefoglalta. Azonban e pedáns-ság mégsem volt ránézve nyügg, hanem inkább élvezet.

Másik volt a racionálizmus. Erre határozottan Székely Mózes nevelte rá, a Hegel-féle racionális bölcseletnek egyik legöntudatosabb híve s egyik legalaposabb magyar ismertetője, ki 1840-ben *Gondolkozástan* (Logika) és 1843-ban *Észtan* (Metafizika) címen Hegel bölcseleti rendszere alapján kitűnő kézikönyveket adott ki Kolozsváron. E könyvek ma már csak tudománytörténeti jelentőségük, de megjelenésük idejében, amikor Hegel volt a modern bölcsezet „vetélyes óriása” s „a tapasztalat mezején csak kórón tengődő elavult kanti bölcseletkedés”* nem tartatott komoly tudománynak, Székely Mózesnek könyvei nagytekintélyű munkák voltak. Róluk az *Észtan* elől-

* A *Gondolkozástan* előszavából való kifejezések.

járóbeszédében ezeket olvassuk: „Ha új eredeti igazságokat nem találtam is fel, főtörekvésem vala mindazáltal honi filozofusaink eddigi dolgozatainak s egyszersmind a külföldi jelesebb gondolkodók rendszereinek irányaik nyomán a feltalált ész igazságait, elveit helyzetünkhez képest tisztán fogalmazni. Mint-hogy pedig filozofiai nyelv vagy műszók nélkül az elvontabb és magasabb eszméket másokkal közölni lehetetlen, a testvér magyar hon írói által használt műszavak és eszmék, így a német remek bölcsezszek, mint Fries és Hegel bölcsekedéseik módja közt némi közép álláspontot igyekeztem tartani.“

Székely-Mózesnek hegelianus felfogású racionális unitárizmusa szabatosan kidolgozott rendszer volt, amely lényegében különbözött akár Szentábraháminak a Descartes-féle bölcseleten, akár pedig Márkos Györgynek a kanti-filozofián alapuló unitárius hitrendszerétől s a hivatalos unitárius hit- és életfelfogásnak évtizedeken át egészen új tartalmat és formát adott.

Ilyen körülmények között készült Simén Domokos a papi pályára, illetőleg most egyelőre arra, hogy egyházának segítségével Londonba mehessen theologiai tanulmányainak folytatására.

(Folytatjuk.)

ISK. FELÜGY. GONDNOKI ÉS TANÁRI BEIKTATÓ ÜNNEP A KOLOZSVÁRI KOLLÉGIUMBAN 1926. JUNIUS 3-ÁN.

IMÁDSÁG.

Mondotta: *Vári Albert* vallástanár.

Istenünk! Jó Atyánk! A változások és bizonytalanságok eme forgandó világából a te változhatatlan örökkévalóságod fénykörébe vágyik lelkünk, hogy csüggedő hitünk új erőt, lan-kadó akaratumk új bizalmat mérítsen ezen a szép ünnepen, melyet te szerzettél számunkra. Te ott voltál jó Istenünk, amikor dicső emlékü őseink a vallás és anyaszentegyház egyik szegletkövévé tették ezt a 360 éves szép multtal bíró iskolát. Tanuja voltál a lefolyt száz évek folytán azoknak az áldozatoknak, melyeket hitünk elődei kész szívvel hoztak ez intézetért, abban a tudatban, hogy amikor ezt építik, akkor az unitárius vallást építik s amikor ezt fejlesztik, akkor az egyház fényét,